

Ήταν η ανθρωποθυσία μέρος της ιεροπραξίας των αρχαίων Ελλήνων; (Μέρος Β')

Συνέχεια αναίρεσης χριστιανικών απολογητικών διαστρεβλώσεων περί των δήθεν ανθρωποθυσιών των Ελλήνων. Το πρώτο μέρος μπορείτε να το βρείτε εδώ.

9. Ο Λυκούργος και η μαστίγωση των εφήβων στο ναό της Ορθίας Αρτέμιδος

*Ούτω δε κλέπτουσι πεφροντισμένως οι παῖδες, ὥστε λέγεται τις ἤδη σκύμνον αλώπεκος κεκλοφῶς και τῷ τριβωνίῳ περιστέλλων, σπαρασσόμενος ὑπὸ τοῦ θηρίου τὴν γαστέρα τοῖς ὄνυξιν και τοῖς οδοῦσιν, ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν ἐγκαρτερῶν ἀποθανεῖν. Και τοῦτο μὲν οὐδέ ἀπὸ τῶν νῦν εφήβων ἀπίστον ἐστὶ, ὡν πολλοὺς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ορθίας ἐωράκαμεν ἐναποθνήσκοντας τὰς πληγαῖς.
(Λυκούργος, 18)*

Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι τόσο πολύ είχαν διδαχτεί οι έφηβοι να κλέβουν, ώστε να λέγεται (άρα πρόκειται περί φήμης) ότι κάποιος έκλεψε μια μικρή αλεπού και την σκέπασε με τον τρίβωνά του. Αυτή, στην προσπάθειά της να απεγκλωβιστεί, άρχισε να τον πληγώνει με τα νύχια και τα δόντια της, αλλά για να μην αποκαλυφθεί, υπέμεινε τον πόνο μέχρι που πέθανε. Αυτό το παράδειγμα εγκαρτέρησης ήταν πιστευτό από τους σημερινούς έφηβους, καθώς (όπως αναφέρει ο Πλούταρχος) είδαμε πολλούς να πεθαίνουν από τις πληγές στον βωμό της Ορθίας (Αρτέμιδος).

Αυτή η -εκ πρώτης αναγνώσεως- παράξενη αναφορά του Πλουτάρχου, φωτίζεται με τον καλύτερο τρόπο από τον Ξενοφώντα .

Ο Ξενοφών στο έργο «Λακεδαιμονίων πολιτεία» στο κεφάλαιο 2 περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο ο Λυκούργος θέλησε να εκπαιδεύσει τους νέους ώστε να γίνουν σκληραγωγημένοι. Έτσι, ως άσκηση, όρισε οι έφηβοι να μην φορούν υποδήματα, να φορούν το ίδιο ένδυμα χειμώνα καλοκαίρι ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν τόσο το κρύο όσο και τη ζέστη, και να τρώνε μια ορισμένη ποσότητα φαγητού. Τους επέτρεψε να κλέβουν για να ικανοποιήσουν την πείνα

τους, προκειμένου να είναι σε θέση να καταφεύγουν σε τεχνάσματα για να βρίσκουν την τροφή τους σε εμπόλεμες καταστάσεις. Έτσι καθίσταντο πιο πολεμικοί, εφευρετικοί και πολυμήχανοι. Όρισε όμως και την ποινή των ραβδισμών για όποιον συνελάβαναν να κλέβει, καθώς δεν εκτέλεσε σωστά την πράξη του. *«Και ενώ εθέσπιζεν ως καλήν πράξιν ν' αρπάσουν όσον το δυνατόν περισσότερα τυριά από τον βωμόν της Ορθίας διέταξε, τους επιτυχάνοντας τούτο να τους μαστιγώνουν, θέλων κατ' αυτόν τον τρόπον να δείξει ότι με ολιγοχρόνιον πόνον είναι δυνατόν, αν κάποιος γίνει επιτήδειος, πολύν καιρόν να ευφραίνεται. Ούτω γίνεται φανερόν ότι, όπου απαιτείται ευστροφία, ο νωθρός πολύ ολίγο ωφελείται, πλείστας δυσκολίας συναντά»* (2.9).

Συνεπώς, αυτό δεν αποτελεί θυσία προς την Αρτέμιδα. Είναι μέρος μιας άσκησης που λέγονταν «διαμαστίγωσις», που είχε σκοπό την στρατιωτική εκπαίδευση των Σπαρτιατών. Και τούτο, καθώς η Αρτέμιδα ήταν (συν τοις άλλοις) προστάτιδα της αγρίας φύσης και του κυνηγίου. Καταστάσεις που αποτρέπουν από τη μαλθακή ζωή. Αν ήταν πράγματι ανθρωποθυσία, ο Πλούταρχος δεν θα έλεγε «ων πολλούς επί του βωμού της Ορθίας εωράκαμεν εναποθνήσκοντας ταις πληγαίς», αλλά «όλους». Πολλοί λοιπόν δεν κατάφεραν να αντέξουν. Δύσκολα κατανοητά αυτά σε μια κοινωνία σχετικής καλοπέρασης.

Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι ο Πausanίας υποστηρίζει ότι πριν τον Λυκούργο, υπήρχε πράγματι η παράδοση να θυσιάζεται άνθρωπος με κλήρο στην Αρτέμιδα και ότι ο Λυκούργος την αντικατέστησε με την διαμαστίγωση των εφήβων.

Τί λέει πραγματικά ο Πausanίας; Στο βιβλίο «Λακωνικά» (3.16 κ. ε) στην αρχή της παραγράφου, γίνεται σαφές ότι θα μιλήσει για φήμη («το ξόανο δε εκείνο είναι λέγουσι»). Σύμφωνα με αυτή τη φήμη, προέρχεται από τους βαρβάρους («την εν Λακεδαίμονι Ορθίαν το εκ των βαρβάρων είναι ξόανον»). Αυτό, το έφερε η Ιφιγένεια με τον Ορέστη και το άφησαν στην Λακεδαίμονα. Όσοι το βρήκαν πρώτοι, αμέσως παραφρόνησαν («το άγαλμα ευρόντες αυτίκα παρεφρόνησαν»). Καθώς οι κάτοικοι θυσιάζαν στην Αρτέμιδα, αντί να λύνονται οι διαφορές τους, κατέληγαν σε αλληλοσκοτωμούς πάνω στον βωμό. Ενώ όσοι γλίτωσαν από αυτούς, πέθαναν από ασθένειες («θύοντες τη Αρτέμιδι ες διαφοράν, από δε αυτής και ες φόνους προήχθησαν, αποθανόντων δε επί τω βωμώ πολλών νόσος έφθειρε τους λοιπούς»). Όλα αυτά τα δεινά τα έφερνε το ξόανο, επειδή του έλειπε το ανθρώπινο αίμα. Το συγκεκριμένο ξόανο παρουσιάζεται ως καταραμένο και στοιχειωμένο, που προκαλεί το κακό. Αυτή η αντίληψη συνδέεται με την προέλευσή του, καθώς όπως φαίνεται οι κάτοικοι της Ταυρίδας (βάρβαροι)

θυσιάζαν ανθρώπους σε αυτό, όπως έχει αναφερθεί στο προηγούμενο. Έτσι λοιπόν, βάση χρησμού (από ποιόν και από πότε;), ζητήθηκε η ανθρωποθυσία δια κλήρου, εξαιτίας αυτών των γεγονότων και αργότερα ο Λυκούργος την αντικατέστησε με την διαμαστίγωση («και σφίσιν εἰ τούτω γίνεται λόγιον αίματι ανθρώπων τον βωμόν αιμάσσειν: θυομένου δε όντινα ο κλήρος επελάμβανε, Λυκούργος μετέβαλεν ες τας επί τοις εφήβοις μάστιγας»). Στην συνέχεια, αναφέρεται ότι το ξόανο αυτό γίνονταν βαρύ στα χέρια των ιερειών όταν εκείνοι που μαστίγωναν λυπόνταν τους μαστιγωμένους.

Θεωρώ ότι από όλα όσα εκθέτει ο Πausανίας, καθίσταται φανερό ότι δεν πρόκειται περί αληθινών συμβάντων, αλλά διαφόρων ιστοριών εν είδη θρύλου και τοπικής παράδοσης, κάτι που διαπιστώνεται από το στοιχείο της υπερβολής που μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε. Εκτός αυτού, δεν υπάρχει καμία ένδειξη από την αρχαιολογική σκαπάνη περί ανθρωποθυσιών. Ούτε υποστηρίζεται κάτι τέτοιο από άλλες πηγές. Γενικότερα, ο Πausανίας συλλέγει πολύ υλικό, το οποίο και χρησιμοποιεί στο έργο του. Αλλά αυτό το κάνει άκριτα, υπογραμμίζοντας παράλληλα ότι το τάδε ή το δείνα «λέγεται». Είναι φήμη. Όπως και ο Ηρόδοτος, ο οποίος καταγράφει τα πάντα αλλά δεν ζητά να τα αποδεχτούμε όλα, χρησιμοποιώντας αντίστοιχα πολύ συχνά τη φράση «ως εμοί δοκέει».

10. Αναφορές του Πausανίου του περιηγητού

Ας μελετήσουμε τώρα και άλλες αναφορές του Πausανία. Ο Πausανίας στο έργο του περιλαμβάνει πολύτιμες πληροφορίες για τους τόπους που έχει επισκεφθεί, την ιστορία τους, τα ιερά και τα αγάλματα τα οποία συνδέει με την μυθολογία και με τοπικούς θρύλους. Πολλά από τα έργα τέχνης και τα ιερά που περιγράφει κατά τον δεύτερο μεταχριστιανικό αιώνα, δυστυχώς σήμερα δεν υπάρχουν. Είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι ο Πausανίας μας μεταφέρει ένα συνονθύλευμα υλικού το οποίο περιλαμβάνει ιστορία-μύθο, θρύλο, τοπικές λαϊκές παραδόσεις.

Για παράδειγμα, στα «Βοιωτικά» αναφέρεται ότι κάποτε οι κάτοικοι στις Ποτνιές, όταν έκαναν θυσία στον Αιγοβόλο Διόνυσο, μέθυσαν και σκότωσαν τον ιερέα. Αυτό δεν θεωρήθηκε απλά φόνος, αλλά ύβρις. Τότε έπεσε πάνω τους επιδημία. Για να θεραπευτούν από το κακό, τους δόθηκε χρησμός από τους Δελφούς να θυσιάσουν στο Διόνυσο ένα παιδί στην ακμή της ηλικίας του. Αργότερα ο Διόνυσος το άλλαξε, μετατρέποντας την ανθρωποθυσία σε θυσία κατσικιού. Και εδώ όμως, δεν επιβεβαιώνεται κάτι. Πρόκειται και πάλι περί φήμης, εφόσον χρησιμοποιείται το «φασί» και το «λέγουσι» στην ίδια σχετική παράγραφο. Δεν υπάρχουν ευρήματα στην περιοχή που να πιστοποιούν την πράξη της ανθρωποθυσίας. Μελετώντας

κανείς το φιλοσοφικό-θρησκευτικό στοιχείο πίσω από τη μορφή του Διονύσου, θα διαπιστώσει κάθε άλλο παρά το παραπάνω. Εκτός αυτού, η ιστορία αυτή έχει και βαθύτατους συμβολισμούς, που δεν είναι επί του παρόντος να αναλυθούν.

Άλλο παράδειγμα, η αναφορά στον Κέκροπα και στον Λυκάονα στο βιβλίο «Αρκαδικά» (2.2-3). Ο Κέκροπας αξίωσε να μην θυσιάζεται κανένα έμψυχο αλλά μόνο πέμματα (δηλ. κράμα αλεύρου, μελιού και ελαίου), σε αντίθεση με τον Λυκάονα που θυσίασε βρέφος στο βωμό του Λυκαίου Διός, και **τιμωρήθηκε** γενόμενος ο ίδιος λύκος. Αυτός ο μύθος έχει έναν πυρήνα ιστορικότητας (για τον Λυκάονα θα γίνει λόγος παρακάτω), είναι όμως διανθισμένος με αλληγορία. Υπάρχουν περιπτώσεις ανθρωποθυσίας στον κόσμο, όμως κανείς δεν έγινε κατά κυριολεξία, λύκος.

β) Οι κάτοικοι της Λυκίας και οι απόγονοι του Αθάμαντος

Στην μυθολογική βιβλιοθήκη του Απολλόδωρου (Γ' βιβλίο, 8.1-2) αναφέρονται δύο εκδοχές: Η μια λέει ότι ο Λυκάων είναι γιος του Πελασγού και της Μελιβοίας (κόρη του Ωκεανού). Η άλλη, ότι είναι γιος του Πελασγού και της νύμφης Κυλλήνης. Ο Λυκάων βασίλευσε στην Αρκαδία όπου γέννησε πενήντα παιδιά από πολλές γυναίκες. Όλοι αυτοί ήταν οι πιο υπερήφανοι και ασεβείς άνθρωποι. «Ούτοι πάντας ανθρώπους υπερέβαλλον υπερηφανεία και ασεβεία». Ο Ζεύς θέλοντας να δοκιμάσει το βαθμό της ασέβειάς τους, μεταμορφώθηκε σε έναν απλό εργάτη. Αυτοί τον φιλοξένησαν, σφάζοντας ένα ντόπιο παιδί («ένα των επιχωρίων παίδα») αναμιγνύοντας τα σπλάγχνα του με τα ιερά σφάγια, όπως τους συμβούλεψε ο μεγαλύτερος αδελφός τους, ο Μαίναλος. Τότε ο Ζεύς, αφού αποστράφηκε σιχαινόμενος την προσφορά («Ζευς δε μυσσυχθείς»), ανέτρεψε το τραπέζι και κεραύνωσε τον Λυκάονα και τα παιδιά του, εκτός από τον νεότερο γιο τον Νύκτιμο, ο οποίος παρέλαβε τη βασιλεία επί του κατακλυσμού του Δευκαλίωνα.

Ο Πausανίας γνωρίζει τον μύθο κάπως διαφορετικά. Στα «Αρκαδικά» αναφέρει ότι ο Λυκάων ήταν γιος του Πελασγού και ότι ήταν οικιστής πόλης στο Λυκαίο Όρος. Τον Δια ονόμασε Λυκαίο και θέσπισε αγωνίσματα, τα Λύκαια. Την ίδια εποχή, ο Κέκροπας ήταν βασιλιάς των Αθηναίων. Όμως δεν είχαν την ίδια σοφία ως προς τη προσφορά στο θείο («δοκώ δε έγωγε Κέκροπι ηλικίαν τω βασιλεύσαντι Αθηναίων και Λυκάονι είναι την αυτήν, σοφία δε ουχ ομοία σφας εις το θείου χρήσασθαι»). Ο Κέκροπας ονόμασε τον Δια «Ύπατο», και «οπόσα έχει ψυχήν, τούτων μεν ηξίωσεν ουδέν θύσαι», αλλά «πέμματα δε επιχώρια επί του βωμού καθήγισεν». Δηλαδή, αξίωσε να μην θυσιάζεται τίποτα έμψυχο, αλλά να προσφέρονται οι καλούμενοι πέλανοι- πέμματα. Ο Λυκάων όμως έφερε ένα

ανθρώπινο βρέφος και το θυσίασε. Τότε, λένε ότι μεταμορφώθηκε σε λύκο («και αυτόν αυτίκα επί η θυσία γενέσθαι λύκον φασίν αντί ανθρώπου»). Αυτός ο λόγος λέγεται από παλαιά από τους Αρκάδες. Παλιά οι άνθρωποι όντας φιλόξενοι και ομοτράπεζοι με τους θεούς, ήσαν κάτω από την δικαιοσύνη και την ευσέβεια («οι γαρ τότε άνθρωποι ξένοι και ομοτράπεζοι θεοίς ήσαν υπό δικαιοσύνης και ευσεβείας»). Η τιμή από τους θεούς εκδηλώνονταν καθαρά προς τους αγαθούς και η οργή αντίστοιχα στους αδίκους. Και απόδειξη είναι, συνεχίζει ο Πausανίας, ότι την εποχή εκείνη οι θεοί γεννιόντουσαν από ανθρώπους, ενώ μεταγενέστερα όταν αυξήθηκε πάρα πολύ η κακία (η έλλειψη αρετής), όχι.

Στο ίδιο έργο σε άλλο σημείο, ο Πausανίας αναφέρεται ξανά στο βωμό του Λυκαίου Διός...

*Εστί δε επί τη άκρα τη ανωτάτω του όρους γης χώμα, Διός του Λυκαίου βωμός, και η Πελοπόννησος τα πολλά εστίν απ' αυτού σύνοπτος: προ δε του βωμού, κίονες δύο ως επί ανίσχοντα εστήκασιν ήλιον, αετοί δε επ' αυτοίς επίχρυσοι τα γε έτι παλαιότερα επεπιήντο. Επί τούτου του βωμού τω Λυκαίω Δί **θύουσιν εν απορρήτω**· πολυπραγμονήσαι δε ου μοι τα ες την θυσίαν ηδύ ην, εχέτω δε ως έχει και ως έσχεν εξ αρχής.*

(Αρκαδικά, 38.7)

Η θυσία «εν απορρήτω» μπορεί να ερμηνευθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους. Η φράση είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί για δύο αντίθετα πράγματα. Μπορεί να χρησιμοποιείται «επί ιερών πραγμάτων περί ων δεν είναι όσιον να γίνει λόγος», αλλά σημαίνει και «βδελυρός, αποτρόπαιος» (Λεξικό Δημητράκου, τ. Β' σ. 847). Αν ερμηνεύσει κανείς με τον πρώτο τρόπο, τότε δεν είναι ευχάριστο για τον Πausανία να αναλύσει επισταμένως τα πράγματα, καθώς ως ιερά είναι απόρρητα και δεν είναι για να αναλύονται. Για αυτό τα αφήνει ως έχουν, για να μην οδηγηθεί στην ασέβεια. Αν ερμηνεύσει κανείς με τον δεύτερο τρόπο, ο Πausανίας αφού έχει ήδη αναφερθεί στο Λυκαίο όρος στο δεύτερο κεφάλαιο, δεν του είναι ευχάριστο να υπεισέρχεται σε αποτρόπαιες λεπτομέρειες. Το χωρίο δεν είναι ξεκάθαρο, και επιδέχεται και τις δύο ερμηνείες.

Ο Πλάτων στην «Πολιτεία» (565 d1-10) αναφέρεται στο πως «ο προστάτης» του λαού μετατρέπεται σε τύραννο. «Τούτο επομένως, είπα εγώ, είναι φανερό, ότι δηλαδή κάθε φορά που ξεφυτρώνει ένας τύραννος, ο τύραννος αυτός έχει τις ρίζες του στον αρχηγικό του ρόλο (εκ προστατευτικής ρίζης και ουκ άλλοθεν

εκβλαστώνει). Πως αρχίζει λοιπόν αυτή η μεταβολή από προστάτης του λαού σε τύραννο; Ή είναι φανερό ότι η μεταβολή συντελείται μόλις ο αρχηγός αρχίσει να κάνει αυτό το οποίο, σύμφωνα με το μύθο (των εν τω μύθω), γίνεται και στο ιερό του Λυκαίου Διός στην Αρκαδία; Όποιος γευτεί, λένε, το ανθρώπινο σπλάχνο που είναι ανακατεμένο μαζί με άλλα τεμαχισμένα ιερά σφάγια, μοιραία ο άνθρωπος αυτός γίνεται λύκος («ανάγκη δη τούτω λύκον γενέσθαι»).

Σε άλλον πλατωνικό διάλογο, αναφέρεται: «Για παράδειγμα, σε εμάς δεν υπάρχει νόμος να θυσιάζουμε ανθρώπους, αλλά αυτό θεωρείται ανόσιο (ημίν μεν ου νόμος εστίν ανθρώπους θύειν αλλ' ανόσιον)· αντίθετα οι Καρχηδόνιοι θυσιάζουν, γιατί γι' αυτούς είναι όσιο και νόμιμο [...] αλλά και οι κάτοικοι της Λυκαίας και οι απόγονοι του Αθάμαντα κάνουν παρόμοιες θυσιές, **παρ' ότι Έλληνες**» (Μίνως, 315 c).

Ο Πορφύριος αναφέρει ότι μέχρι την εποχή του τελούνταν ανθρωποθυσίες στην περιοχή του Λυκαίου Όρους.

Τί μπορεί κανείς να συμπεράνει από τις παραπάνω αναφορές; Το πρώτο που καταλαβαίνουμε, είναι ότι τα σχετικά με το Λυκαίο όρος στηρίζονται στον μύθο και στην αλληγορία. Μάλιστα, είδαμε και τις διαφορετικές εκδοχές του πως έγιναν τα πράγματα και ποιες ήταν οι τιμωρίες. Κατά μια εκδοχή, «μύθος εστί ψευδής ιστορία εικονίζων αλήθεια». Και εικονίζει το ήθος και τη συνείδηση των ανθρώπων. Η αποτρόπαια πράξη της ανθρωποθυσίας καταδικάζεται και τιμωρείται σε κάθε περίπτωση. Δεν είναι αρεστή ούτε στους θεούς ούτε στους ευσεβείς ανθρώπους. Δείχνει ακριβώς την αποκτήνωση του ανθρώπου. Παράλληλα, βλέπουμε ότι κάποιοι συνέχισαν την παράδοση αυτή κατά την εποχή του Πλάτωνος, πιθανότατα του Πausανία, και του Πορφυρίου. Όμως, πρέπει να τονιστεί ότι αυτό είναι ενάντιο στους ελληνικούς θεσμούς- ήθη- έθη, όπως πολύ ωραία υπογραμμίζει ο Πλάτων.

Τι λέει η αρχαιολογία; Ας δούμε τι αναφέρει η αρχαιολογία, και ας τα συγκρίνουμε με όσα είπαμε παραπάνω.

Στο Λυκαίο Όρος, έχουν γίνει ανασκαφικές έρευνες κατά τα έτη 1897 από τον Κοντόπουλο, τα έτη 1902- 1903 και 1909 από τον Κουρουγιώτη, το 2006 από την Αμερικανική σχολή Κλασικών σπουδών υπό τον Ντέιβιντ Γκλίμαν Ρομάνο και τον Μ. Πετρόπουλο.

Ως τότε, δεν βρέθηκε τίποτα που να πιστοποιεί ανθρωποθυσίες. Ο αρχαιολόγος, Μ. Πετρόπουλος, προϊστάμενος στην ΛΘ΄ «Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών

αρχαιοτήτων» (Ε.Π.Κ.Α), είχε αναφέρει ότι...

από την εξέταση των οστών διαπιστώθηκε ότι θυσιάζονταν πρόβατα, χοίροι, βόδια και κατσίκια, ακόμη και πουλιά, αλλά κανένα οστό δεν ήταν ανθρώπινο, **άρα οι ανθρωποθυσίες αποτελούν μύθο**. Το θέμα, πάντως, της ανθρωποθυσίας στο Λύκαιο όρος έχει προκαλέσει μεγάλη συζήτηση μεταξύ των επιστημόνων, αλλά **οι περισσότεροι δεν αποδέχονται ως πραγματικότητα αυτό**, ασχέτως αν το επαναλαμβάνουν ως δεδομένο και συγγραφείς των χριστιανικών χρόνων.

Σχετικά με το προαναφερθέν ερευνητικό πρόγραμμα ελληνοαμερικανικής συνεργασίας, αναφέρονται τα εξής:

Το αρχαιολογικό ερευνητικό πρόγραμμα, προϊόν ελληνοαμερικανικής συνεργασίας που ξεκίνησε το 2004, απέδωσε σημαντικές νέες πληροφορίες σχετικά με το βωμό. Από την κεραμική των ανασκαφικών τομών πιστοποιείται ανθρώπινη δραστηριότητα στο ύψωμα ήδη από τη νεολιθική εποχή και κατά τη διάρκεια της πρώιμης και μέσης εποχής του χαλκού. Κατά τη μυκηναϊκή περίοδο το ύψωμα αυτό αναδεικνύεται σε σημαντικό ιερό κορυφής και συνεχίζει να αποτελεί τόπο λατρείας και κατά τους πρώιμους ιστορικούς χρόνους. **Οι θυσίες ζώων προς τιμήν του Δία, κυρίως αιγών και προβάτων, υποδεικνύουν συνεχή λατρευτική δραστηριότητα στο βωμό ήδη από το 16ο αιώνα π.Χ. έως και την ελληνιστική περίοδο.**

Άλλες πληροφορίες του ερευνητικού προγράμματος, αναφέρουν ότι, «από τον 4ο αι. π. Χ. και εξής, γραπτές πηγές αναφέρουν ανθρωποθυσίες πάνω στο βωμό του Λυκαίου Όρους, αλλά στις ανασκαφές που είχαν διενεργηθεί έως σήμερα στο χώρο **δεν είχαν εντοπιστεί ανθρώπινα οστά**».

Με αυτά δηλαδή, πιστοποιείται και από τα επίσημα στοιχεία της αρχαιολογίας, ότι οι θυσίες που τελούνταν εκεί, ήταν θυσίες ζώων.

Το καλοκαίρι του 2016, κατά το ίδιο ερευνητικό πρόγραμμα, ανασκάφθηκε για πρώτη φορά ανθρώπινη ταφή με προσανατολισμό Ανατολή- Δύση, στο μέσο του βωμού. Ωστόσο, όπως σημειώνεται «είναι πολύ πρώιμο ακόμα να εξαχθούν συμπεράσματα για τις συνθήκες θανάτου του νεκρού».

Η Άννα Καραπαναγιώτου, προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αρκαδίας, είχε

δηλώσει ότι, «*Η αρχική ιδέα είναι ότι ναι, μπορεί να πρόκειται για ανθρωποθυσία. Αυτή τη στιγμή, όμως, δεν μπορούμε να πούμε κάτι με βεβαιότητα*».

Όπως είδαμε παραπάνω, οι αρχαίοι συγγραφείς δεν αρνούνται ότι στο Λυκαίο Όρος τελέστηκαν ανθρωποθυσίες. Όμως αυτό, είναι η εξαίρεση και το σπάνιο σε σύγκριση με τους τόσους αιώνες συνεχούς ανθρώπινης δραστηριότητα στην περιοχή. Αν η ανθρωποθυσία ήταν ο κανόνας, τότε θα έπρεπε να είχαν βρεθεί απειράριθμα ανθρώπινα υπολείμματα οστών, και όχι μόνο ένας ανθρώπινος σκελετός. Όμως, το αντίθετο συμβαίνει, μετά από τόσες πολλές ανασκαφικές έρευνες.

11. Η διαστρεβλωμένη λατρεία του Κρόνου στην Καρχηδόνα (και αλλού)

Ας δούμε τί πληροφορίες μας δίνει ο φιλόσοφος και πρωθιερέας του Απόλλωνος στους Δελφούς, Πλούταρχος. Ο Πλούταρχος θεωρεί μια από τις αιτίες της αθείας, την θρησκευτική δεισιδαιμονία. Για τον Πλούταρχο, η αθεία και η δεισιδαιμονία είναι τα δύο άκρα, ενώ η ορθή και ισορροπημένη γνώση για τους θεούς είναι η μεσότητα. Η πνευματική σημασία του συμβόλου του Κρόνου που κατά το μύθο «τρώνει» τα παιδιά που απέκτησε από την σύζυγό του Ρέα, κατάντησε μια ανίερη δεισιδαιμονία σχετιζόμενη με τις ανθρωποθυσίες, για τους βαρβάρους. Ο Κρόνος είναι τιτάνας και αναφέρεται στον κόσμο του συνεχούς γίνεσθαι. Εξ ου Κρόνος-Χρόνος που τρώει τα παιδιά του (τις στιγμές) που έχει αποκτήσει από την Ρέα-Ροή. Οι Ολύμπιοι θεοί κατοικούν στον Όλυμπο, που δεν είναι βέβαια το γνωστό όρος. Αν ανατρέξουμε στην ελληνική μυθολογία (ειδικά στην Ιλιάδα), θα διαπιστώσουμε ότι ο Όλυμπος (από το «όλος λάμπει») διακρίνεται από το φυσικό βουνό. Είναι το πνευματικό σύμβολο της από-υλοποίησης. Είναι οι ουράνιες σφαίρες που φτάνει η ψυχή όταν περάσει επιτυχώς από τα στάδια του παρόντος γήινου κόσμου (ας θυμηθούμε εδώ τον Ηρακλή και τους άθλους του και πως έγινε η μετάστασή του στον Όλυμπο).

Ο Κρόνος λοιπόν, πέρα από τον παραπάνω συμβολισμό, έχει και την σημασία του «καθαρού Νου», όπως αναφέρουν τα φιλοσοφικά κείμενα. Η δε ηγεμονία του ήταν επί του Χρυσού γένους.

Η γνήσια λατρεία του δεν έχει να κάνει σε τίποτα με ανθρωποθυσίες. Ο Πausanias αναφέρει ότι υπήρχε ναός στην Ήλιδα και στην Αθήνα. Πουθενά δεν αναφέρει ότι ετελούντο ανθρωποθυσίες. Ο Δημοσθένης, στον λόγο «Κατά Τιμοκράτους», αναφέρει περιστασιακά τα Κρόνια (ήταν γιορτή), αλλά πουθενά δεν μιλάει για αποτρόπαιες πράξεις. Μάλιστα, στην ύστερη αρχαιότητα, επί Ρωμαϊοκρατίας, κατά την γιορτή του Κρόνου, «*οι δούλοι είχαν το δικαίωμα να συνεστιώνται μετά*

των κυρίων αυτών υπό των οποίων και υπηρετούντο» («Λεξικό μυθολογικών και ιστορικών ονομάτων», σ. 294).

Για αυτό και οι Ορφικοί Ύμνοι που έχουν φιλοσοφικό- θρησκευτικό- επιστημονικό περιεχόμενο, περιλαμβάνουν ύμνο και στον Κρόνο. «Είσαι γέννηση, ανάπτυξη, μείωση [...] κυκλοσκεπτόμενε, **άριστε**» (Ύμνος 13).

Ο Α. Σταγειρίτης γράφει: «Ο Κρόνος υπήρξε δίκαιος βασιλιάς και σεβόταν τους νόμους, για αυτό και ο αιώνας της βασιλείας του αποκλήθηκε χρυσός» (Ωγυγία, τ. Γ' σ. 70).

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, και εξαιτίας της αμάθειας και της δεισιδαιμονίας, οι Καρχηδόνιοι (που σχετίζονται με τους σημιτικής προελεύσεως Φοίνικες), θυσίαζαν τα παιδιά τους στον Κρόνο. Τούτο έγινε από την απορρόφηση της λατρείας του από βάρβαρους λαούς, όπως μαρτυρείται από τους αρχαίους συγγραφείς. Για παράδειγμα, ο Πλούταρχος συνδέει την παραχάραξη των Καρχηδονίων με την δεισιδαιμονία, αντιδιαστέλλοντάς την ριζικά από την ελληνική θεώρηση των πραγμάτων (Περί δεισιδαιμονίας, 171 a- 171 d).

Έτσι ο Α. Σταγειρίτης αναφέρει τις έτερες εκδοχές του Κρόνου, όπως τον Φοινικικό, τον Μολώχ, τον Ατλάντιο, τους πατριάρχες των Εβραίων που καλούνταν «Κρόνιοι». Όπου λοιπόν διαβάζουμε για ανθρωποθυσίες στον Κρόνο, είναι εκ βαρβαρικών επιρροών. Κάτι το οποίο υποστήριξε με ικανά επιχειρήματα ο ερευνητής Berard κατά τα τέλη του 19ου αιώνας.

(Συνεχίζεται...)

Διομήδης